

УДК 85.695(5Укр-54п)

Є.М. РЯБЕНКО (кандидат філософських наук)

Запорізька обласна рада, Запоріжжя

E-mail: annabell2006@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто основні соціально-філософські принципи і засади сучасної вищої освіти в контексті державного управління освітою і в умовах становлення інформаційного суспільства і знаннєвої економіки. Визначено напрямки державного регулювання модернізації вищої освіти в Україні.

Ключові слова: *освіта, вища освіта, державне управління вищою освітою, університет, інформаційне суспільство, соціально-філософські принципи сучасної освіти.*

У ХХІ ст. освіта, як один з найважливіших соціальних інститутів, що визначає напрями соціального розвитку держави, стає також основним фактором формування майбутнього людства. Сучасна освіта як в Україні, так і в інших країнах повинна мати інноваційні цілі, які б відповідали вимогам сьогодення. Її сутність повинна полягати не в передачі комплексу окремих моральних та етичних переконань, від яких залежить життя певної людини, а в цілісній формі соціальної організації в контексті державотворення, і особливо в умовах становлення інформаційної цивілізації і розвитку економіки, заснованої на знаннях, що вимагає філософського осмислення основних принципів сучасної освіти в контексті державного управління. Державне управління в умовах інформаційного суспільства та державне управління освітою в інформаційному суспільстві є ключовими поняттями при переході від індустріального суспільства до інформаційного. Зміст поняття «інформаційне суспільство» та його вплив на розвиток людства в наш час є досить суттєвими, тому і постають питання щодо забезпечення державного управління освітою в сучасних умовах, питання державної політики у цій сфері та особливостей здійснення державного управління освітою в умовах інформаційного суспільства. Аналіз і оцінка стану розвитку освітньої сфери в Україні, проблем та їх причин міститься у працях національної фахової освітянської еліти, міністрів освіти різних років І. Зязюна, П. Таланчука, М. Згуровського, В. Кременя, С. Ніколаєнка, визнаних фахівців академічних кіл В. Андрущенка, В. Беха, В. Брюховецького, С. Клепка, В. Лугового та багатьох інших.

Об'єктивна характеристика державного управління освітою висвітлюється у працях таких учених, як В.Авер'янова, В.Бакуменко, М.Князева, В.Лугового, В.Майбороди, Н.Нижника та ін. Водночас зміни соціально-економічної структури суспільства потребують підвищення уваги

до розвитку освіти з позицій демократизації державного управління. Аналіз науково-теоретичних праць зарубіжних дослідників Л.Барсукової, Б.Вульфсона, Т.Давиденко, Г.Єгорова, Н.Капустіна, З.Малькової, Ш.Третьякова, Т.Шамової, Є.Ямбурга, Л. де Калуве, М.Петрі, Б.Саймона, В.Сандера та інших і вивчення зарубіжного досвіду гуманізації та демократизації управлінських процесів у галузі освіти підтверджує, що зусилля вчених і практиків спрямовані на пошуки оптимального співвідношення централізації й децентралізації управління освітою через концептуальне визначення соціально-філософських засад державного управління освітою. В той же час особливого значення набуває філософська рефлексія щодо аксіологічних принципів державного управління вищою освітою в умовах становлення інформаційного суспільства і глобальних трансформацій.

Отже, **метою статті** є визначення соціально-філософських принципів і засад сучасної вищої освіти в контексті державного управління освітою і в умовах становлення інформаційного суспільства та знаннєвої економіки. Багато вчених, мислителів і провідних філософів сучасності розглядають освіту в контексті філософської теорії. Визначаючи, що найважливіші функції освіти – це навчання і виховання у їх безперервній взаємодії, вони вказують на те, що мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би краще поєднував її професійну діяльність з тими загальними світоглядними цінностями, які закладені в основу даної системи. Так, відомий педагог і філософ С. Гессен вважає, що педагогічну діяльність в цілому треба розглядати як «прикладну філософію» [2]. Але й освіта, у свою чергу, здійснює найбільший вплив на філософію. У зв'язку з цим видатний американський філософ і педагог Д. Дьюї писав: «Коли філософська теорія байдуже відноситься до виховання, то вона не буде жити [9, с. 55]». Виходячи з цього, він розглядав саме результати освітньої діяльності як головний критерій істини її філософських засад, а систему освіти як найважливіший засіб «покращення суспільства», вирішення його найгостріших проблем. А. Прокопенко поняття освіти розглядає як процес (особлива діяльність людини, в ході якої відбувається засвоєння різних змістів), систему (соціальна форма організації людської діяльності з передачі та засвоєння знань) та результат (індивідуальний та суспільний набуток) [11]. Таке визначення, на нашу думку, найбільш відповідає меті дослідження соціально-філософських засад державного управління вищою освітою. Так, державне управління вищою освітою має свою специфіку, тобто сукупність особливих якостей, ознак, які притаманні лише цій галузі. Специфіка управління освітою, на думку В.Крижка, полягає в особливостях предмету (суб'єкта управління, тобто керівника закладу (установи) освіти), продукту праці (інформації про навчально-виховний процес), знарядь праці (слово, мова) та результатів діяльності менеджера освіти (рівень грамотності, вихованості та розвитку учнів) [6]. І.Мороз визначає управління освітою як «усвідомлену взаємодію з іншими людьми, спрямовану на забезпеченні їхньої активної та скоординованої участі в

Рябенко Є.М., 2013

досягненні поставленої мети» [8, с.19]. Таким чином, стратегічна мета управління освітою полягає у створенні найсприятливіших умов для саморозвитку та самоактуалізації особистості, що є актуальним завданням освіти в умовах становлення інформаційного суспільства. У витоків концепції інформаційного суспільства стоять такі дослідники як: Ю.Хаяші, Д.Белл, Г.Кан, Дж.Несбітт, А.Тоффлер,, Т.Форестер, Дон Тапскотт. Як зазначає Д.Тапскотт: «Нове суспільство – суспільство розумової праці, що ґрунтується на застосуванні людських знань до всього, що виробляється й до того, як це робиться. Нові ідей будуть головним джерелом добробуту» [3, с.107].

В 70-ті роки здійснюється конвергенція двох ідеологій – інформаційного суспільства і постіндустріалізму, який мав достатню теоретичну базу. Засновником теорії постіндустріального суспільства виступив в 60-ті роки 20-го століття американський соціолог Д.Белл, який визначив постіндустріальне суспільство як суспільство знання, де «головним стало домінування теоретичного знання, переважання теорії над емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні групи символів, які можуть бути застосовані для вивчення різних сфер досвіду» [1, с.25]. Центральна роль теоретичного знання в постіндустріальному суспільстві визначить, на думку Д.Белла, і положення вченого як центральної фігури такого суспільства – «подібно тому, як підприємство було провідним інститутом в останні сотні років завдяки його ролі в організації масового виробництва товарів-речей, університет чи інша форма інституціоналізації знання буде центральним інститутом в наступні сотні років завдяки своїй ролі джерела інновацій і знання» [12, с.344]. У суспільстві, життєдіяльність якого визначається багато в чому інформаційними ресурсами і знаннями, системі освіти належить основна, якщо не визначальна роль в стійкому його розвитку і відтворенні соціальних інститутів. Дійсно, як вважає Б. Майєр, освіта як система культурного відтворення і когнітивного «виховання» знов вступаючих в соціальне життя поколінь завжди була в центрі надбіологічної еволюції людського суспільства і цивілізаційного розвитку [7]. Але, треба зауважити, якщо раніше дана система мала основною функцією соціалізацію людини за допомогою трансляції історично добре апробованих соціальних патернів і навичок, то в інформаційному суспільстві і суспільстві знання на систему освіти покладається не менша, якщо не важливіша функція, – формування у людини системи випереджаючої ментальної і когнітивної адаптації до соціального життя в умовах масованих інформаційних потоків і її організації на основі знання, яке швидко змінюється. Як зазначає Н.Гендіна, входження людської цивілізації у інформаційне суспільство і суспільство знань пред'являє якісно нові вимоги до системи освіти. Метою освіти стає не підготовка людини до майбутньої діяльності (перш за все професійної) за рахунок накопичення про запас як можна більшого об'єму готових, систематизованих, спочатку істинних (через авторитет науки) знань, а розвиток особистості, оволодіння нею способами придбання знань,

які вже існують і породження нових знань [10].

Отже, державне управління вищою освітою в умовах становлення суспільства знань та інформаційної цивілізації повинно ґрунтуватися на певних соціально-філософських засадах, які в сучасних умовах пов'язуються із процесом демократизації освіти. Розглянемо основні соціально-філософські засади державного управління вищою освітою. Демократизація є сьогодні ключовою проблемою освітніх реформ та механізмів забезпечення якісної освіти. Усі зміни, які ми спостерігаємо сьогодні у вітчизняному освітньому просторі, підпорядковані єдиній меті – підвищенню якості освіти. Розглядаючи якість освіти як одну з найбільш актуальних проблем сучасної української вищої школи, В.Андрущенко зазначає, що вища освіта ХХІ століття має бути побудована за принципами організації науково-дослідницької діяльності, набути практично-прагматичної спрямованості. Він зауважує, що конкурентоспроможним буде фахівець, підготовлений за умовою, коли його навчання здійснюється на основі фундаментальних досягнень науки, освоєних власними дослідницькими зусиллями, й поєднується з практичною участю в системі сучасного виробництва. Тобто, підкреслюється переорієнтація вищої освіти на підготовку фахівці у відповідності з вимогами ринкового суспільства є тією провідною тенденцією, яка визначить контури вищої освіти в найближчі десятиріччя [9].

Провідним принципом демократизації державного управління вищою освітою є егалітарність освіти, яка виражається в ідеї рівності освітніх можливостей, що трактується як обов'язкова складова демократичного і справедливого ладу, і є спільним надбанням і загальновизнаною цінністю європейської цивілізації. Схвалена в усьому демократичному світі, егалітарна ідея стверджує, що кожна дитина, незалежно від її вроджених здібностей, сімейних і суспільних обставин, має право на загальну освіту. В останні роки ця ідея одержує переконливу підтримку в двох її видозмінах: по-перше, як вимога доступності освіти; по-друге, як рівність можливостей [5]. Філософський принцип «більше свободи і відповідальності для самих учнів». Саме цей принцип втілений в думці Алексіса де Токвіля про те, що в демократичному суспільстві освіта є «навчанням свободи». Цей принцип відображає ліберальну трактовку особистості та її свободи, за якою будь-які ідентичності повинні бути наслідком власного вибору й самовизначення людини, проекцією власної концепції «Я» на соціальний світ. Тому, як вважає В.Заблоцький, власне освітою для особистості може бути тільки те, що триває протягом усього життя, що складається з низки власних досвідів і практик особистісного становлення на основі свободи і відповідального вибору [5]. Важливою соціально-філософською засадою державного управління вищою освітою є університетська автономія, яка передбачає фінансову і управлінську децентралізацію освітньої системи, що передбачає органічне поєднання централізованого та самоврядного управління галуззю з широким залученням недержавних організацій; можливість ВНЗ самостійно визначати зміст навчання і структуру своїх навчальних програм, Рябенко Є.М., 2013

створювати передумови для більш відповідального і вмотивованого ставлення студентів до своєї освіти, на власний розсуд запроваджувати інноваційні спеціальності тощо. Все це відтворює ідею класичного університету як осередку соціокультурного, інтелектуального і науково-дослідного потенціалу суспільства. Ідея класичного університету проголошена і обґрунтована В.Гумбольдтом та Дж.Ньюменом, видатними вченими та громадськими діячами XIX ст. Ньюменівська концепція є ніщо інше як ідея інтелектуального університету, гумбольдтівська – дослідницького. Ідея класичного університету поєднує у собі традиції цих типів університетів. Мета дослідницького університету вбачається у наступному: єдність навчання та дослідження, автономія університету, ідея академічної свободи в дослідженнях а навчанні, активне позиція університету в громадському житті і підтримання його цілісності. Мета інтелектуального університету полягає, на думку Ньюмена, у розвитку інтелекту засобами навчання, формуванні загальної культури і громадянської свідомості, розширенні знань і навчанні професіям, підтримці стандартів істини, свободи й демократії. Перша концепція робить акцент на навчанні через дослідження, друга – віддає пріоритети вихованню та формуванню особистості [4]. Основоположні цінності класичного університету включають у себе автономію; дослідження – як серцевинний принцип університетської освіти, саме тому навчання відбувається через дослідження; націленість наукової спільноти на пошук істини, що відповідає орієнтації університету на наукову діяльність; спрямованість на особливу місію у суспільстві – формування високих культурних ідеалів: виховання культурної особистості. Наразі в Україні поступово змінюються функції держави в галузі університетської освіти. Відбулося подолання монополії держави на університетську освіту і перехід до суспільно-державної освітньої системи, в якій особа, суспільство і держава є рівноправними партнерами і яка покликана створювати сприятливі обставини для вільного, творчого розвитку особистості. Об'єктивність знань і відсутність ідеологічного диктату. Мова йде не про моральний нігілізм чи відсутність виховання суспільних цінностей, а про те, що змістом освіти повинні насамперед бути не погляди чи переконання, а справді наукові відомості, які мінімально піддаються суб'єктивному деформуванню. Зрозуміло, що вони повинні подаватися у зв'язку із загальнолюдськими цінностями та моральними принципами, без яких життя в суспільстві є неможливим. Демократичне суспільство усуває небезпеку індоктринації освітнього процесу, дозволивши кожному громадянину самому вирішувати, у чому полягає сенс його життя [5].

Прагнення до максимальної тривалості загальної освіти для всіх також належить до засад сучасної освітньої демократії і відображається в понятті «ціложиттєвого навчання» як формування особистості, здатної ефективно набувати нових кваліфікацій та компетенцій в будь-який момент свого життя та професійного зростання. Це поняття передбачає, що індивід, аби

рухатися в такт із своєю добою, має вчитися впродовж усього свого життя, набувати нові знання та компетенції, опановувати нові технології, розуміти нову літературу та нове інформаційне довкілля. Водночас, поняття «ціложиттєвого навчання» передбачає, що суспільство, і передусім його освітні та професійні інституції, надають індивідові можливість такого навчання [5]. У цьому сенсі університет має надавати певну систему знань, фактів, теорій, текстів, імен, що формують особистість професійно. Однак окрім «готових» знань, фактів, теорій та текстів, університет має запропонувати молодій людині ще здатність здобувати та аналізувати інформацію. Іншими словами, університет має не лише чомусь «навчити» людину, але й навчити її вчитися. Від здатності до постійного розширення і постійної модифікації своїх знань та вмінь залежатиме і масштаб особистості, і її готовність до дедалі новіших викликів сучасного життя.

Отже, аналіз сучасних тенденцій в філософії освіти довів, що освітні системи XXI століття повинні відповідати певним ціннісним принципам, які ґрунтуються на засадах демократії і справедливості. Саме тому модернізація управління освітою повинна відбуватися в напрямку її демократизації. В якості таких соціально-філософських ціннісних орієнтирів і принципів визначено: егалітарність освіти, що виражається в ідеї рівності освітніх можливостей; принцип навчання свободи і відповідальності, як основа побудови системи самоврядування навчальних закладів і чинник формування розвинутої і вільної особистості; університетська автономія, яка передбачає децентралізацію освіти; демократизм у відносинах викладачів і студентів (учнів), що сприяє формуванню солідаризму і толерантності, у стосунках між людьми, кроскультурному спілкуванню на засадах поваги і відповідальності; об'єктивність знань і відсутність ідеологічного диктату; ціложиттєве навчання як формування особистості, здатної ефективно набувати нових кваліфікацій та компетенцій в будь-який момент свого життя та професійного зростання; довготермінове планування розвитку національної освіти у дискурсі становлення знанневої економіки. Виділимо ряд заходів для реалізації концепції переходу до управління вищою освітою в умовах інформаційного суспільства: проведення економічних і структурних реформ в освітньо-науковій галузі з метою створення обстановки відкритості, ефективності, конкуренції і використання нововведень, що доповнювалися б заходами для адаптації на ринках праці, розвитку людських ресурсів і забезпечення соціальної згоди; раціональне використання наукових досягнень; розробка та застосування інформаційних мереж, що забезпечують швидкий, надійний, безпечний доступ на ринок освітньо-наукових конкуренцій і відповідних нововведень до мережних технологій, їх обслуговування і застосування; розвиток людських ресурсів, здатних відповідати сучасним освітньо-управлінським вимогам, їх довічного навчання; активне використання ІТ в управлінні освітою, надання в режимі on-line послуг, необхідних для підвищення рівня державно-громадського управління.

Список використаної літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. [пер. с англ. под ред. В.Л.Иноземцева] / Д. Белл. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 956с.
2. Воронкова В.Г. Соціально-орієнтоване державне управління: монографія / В.Г. Воронкова, О.О. Фурсін, Н.В. Сапа, під ред. д.ф.н., професора В.Г. Воронкової, Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя: ЗДІА, 2011 – 256 с.
3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен; [ред. и сост. П. В.Алексеев]. – М.: «Школа – Пресс», 1995. – 448 с.
4. Зелінський М.Ю. Інформаційне суспільство як новий тип організації життєдіяльності особистості / М.Ю. Зелінський, В.М. Скалацький // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. - №4. – С.107-112.
5. Квієк М. Університет і держава: вивч.глобал.трансформацій / М. Квієк; [пер.з англ. Т. Цимбала]. – К.: Таксон, 2009. – 380 с.
6. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
7. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навч. посіб. / В.В.Крижко. – К. : Освіта України, 2005. – 256 с.
8. Майер Б.О. Образование как система когнитивной адаптации современного общества / Б.О. Майер // Философия образования. – 2006. – № 2 (16). – С. 284-291.
9. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти : навч.-метод. посіб. / І.В. Мороз. – К. : Освіта України, 2006. – 144 с.
10. Наука і вища освіта в Україні: міра інтеграції / Ред.: В. Андрущенко; Ін-т вищ. освіти АПН України. — К.: 2009. — 308 с.
11. Образование для общества знаний и проблемы формирования информационной культуры личности [Электронный ресурс] / Н.И. Гендина. – Режим доступа: <http://www.mediagram.ru>.
12. Прокопенко А.Л. Зміна парадигми освіти: від традиційної до особистісно-орієнтованої (соціально-філософський аспект) / А.Л. Прокопенко // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.]. – 2006. – Вип. 56. – С. 230-240.
13. Bell D. The coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting / D. Bell. – N.Y.: Basic Books, Inc., 1973.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bell, D. The coming post-industrial society. Experience in social forecasting. [translation from English. Ed. V.L.Inozemtseva] / D. Bell. - Moscow: Institute of Sociology, 1999. – 956p.
2. Voronkova V.G. Socio-oriented governance: a monograph / V.G Voronkova, A. Fursin, N.V Sapa, ed. PhD, Professor VG Voronkova, Zaporiz. State. Eng. Acad. - Kiev: DIG, 2011 - 256 p.
3. Hessen S. Fundamentals of pedagogy. Introduction to applied philosophy / SI Hesse, [editor and compiler P. V.Alekseev]. - M.: "School - Press", 1995. – 448 p.
4. Zielinski M. Information Society as a new type of life personality / M. Zielinski, V. Skalatskiy // Theory and practice of social systems. - 2002. - № 4. - P.107-112.
5. Kviyek M. Moscow University and the state: the study of global transformations / M. Kviyek, [Translated from English. T. Cymbala]. - K. Tucson, 2009. - 380 p.
6. Klepko S.F. Philosophy of Education in the European context / Klepko S.F. Version - Poltava: POIPPO, 2006. - 328 p.
7. Kryzhko V. Theory and practice of management in education: a tutorial / V.V.Kryzhko. - K.: Education of Ukraine, 2005. - 256 p.
8. Mayer BO Education system as a cognitive adaptation of modern society / BO Mayer // Philosophy of Education. - 2006. - № 2 (16). - P. 284-291.

9. Moroz I.V. Management and Marketing Education: specification languages. important among. / I.V.Moroz - K.: Education of Ukraine, 2006. - 144 p.

10. Science and Higher Education in Ukraine: a measure of integration / Red.: V. Andrushchenko, Institute of Education. Pedagogical Sciences of Ukraine. - K.: 2009. - 308 p.

11. Education for the knowledge society and the problem of personal information culture [E resource] / N. Gendina. - Mode of access: <http://www.mediagram.ru>.

12. Prokopenko A.L. Changing the paradigm of education, from traditional to student-oriented (socio-philosophical aspect) / A.L. Prokopenko / / Multiversum. Philosophical Almanac: [Collected Works]. - 2006. - Vol. 56. - p. 230-240.

13. Bell D. The coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting / D. Bell. - N.Y.: Basic Books, Inc., 1973.

Е.Н. РЯБЕНКО

Запорожская областной совет, Запорожье

E-mail: annabell2006@mail.ru

**СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УСЛОВИЯХ
ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА**

Рассмотрены основные социально-философские принципы и основания современного высшего образования в контексте государственного управления образованием и в условиях становления информационного общества и экономики знаний. Определены направления регулирования модернизации высшего образования в Украине.

Ключевые слова: образование, высшее образование, государственное управление образованием, университет, информационное общество, социально-философские принципы современного образования.

E.RYABENKO

Zaporozhye regional Council, Zaporizhzhya

E-mail: annabell2006@mail.ru

**SOCIAL AND PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE STATE OF
HIGHER EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY**

Consider the basic social and philosophical principles and foundation of modern higher education in the context of public administration and education in the information society and knowledge economy. The directions of regulatory modernization of higher education in Ukraine.

Key words: education, higher education, public administration, education, universities, information society, social and philosophical tenets of modern education.

Стаття надійшла до редколегії 24.12.12

Прийнята до друку 29.12.12